

BOUWKUNDIGE EN RELIGIEUZE TERMINOLOGIE

Aflaat	kwijtschelding van de straf die men voor zijn zonden zou moeten ondergaan in het vagevuur.	Gewelf	gebogen en gemetselde constructie om een ruimte te overspannen
Apsis	nisvormige, vaak halfronde, afsluiting van koor of schip van een kerk.	Hallenkerk	kerk waarvan de zijbeuken even hoog zijn als het middenschip.
Architraaf	het onderste dragende deel van een hoofdgestel. Zie hoofdgestel.	Hoofdgestel	breed lijstwerk ter begrenzing van de gevel aan de bovenzijde. Naar klassiek voorbeeld bestaand uit architraaf, fries en kroonlijst in een door de orde voorgeschreven onderlinge maatverhouding.
Atrium	voorhof van een vroegchristelijke basiliek.	Iconografie	leer van de betekenis van de voorstelling.
Basilicale kerk	rechthoekige kerk die door middel van zuilen of pijlers in drie delen is verdeeld, waarbij het middelste deel – de middenbeuk of het middenschip – hoger is dan de zijbeuken.	Kapiteel	kopstuk van een zuil of pijler, bedoeld om de last naar een smaller draagvlak over te brengen. Vaak gedecoreerd naar de decoratievoorschriften volgens de klassieke oudheid in drie orden: de dorische (een kussen) de ionische (een kussen met twee krullen) en de korintische (een acanthusblad) orde.
Classicisme	navolging van de Griekse of Romeinse (bouw)kunst	Kapittel	het instituut van de kanunniken die tot een bisschopskerk behoren.
Classis	onderafdeling van een provinciaal kerkbestuur (NH kerk)	Kanunnik	rk geestelijke die de kloostergelofte niet heeft afgelegd en in de 'buiten'wereld woont en werkt.
Console	vaak S-vormige natuurstenen of houten klos die dient ter ondersteuning van een balk e.d.	Koor	gewoonlijk op het oosten gelegen, apart of iets hoger gelegen, deel van de kerk waar zich het hoofdaltaar bevindt. Vaak met een halfronde of veelhoekige afsluiting.
Cripte	onderaardse ruimte, vaak onder het hoofdaltaar, die gewoonlijk dienst doet als grafkelder of bewaarplaats van de relieken van heiligen.	Koorafsluiting	(veelal)hekwerk ter afsluiting van het koor en de kooromgang.
Curie	het (meestal pauselijke) kerkbestuur.	Koorhek of oksaal	afscheiding tussen middenschip en koor, vaak uitbundig gedecoreerd.
Eclecticisme	combinatie van verschillende historische bouwstijlen tot een nieuw geheel.	Kooromgang	gang om het koor heen of tussen koor en straalkapellen.
Eucharistie	H. sacrament: de verandering van brood en wijn in lichaam en bloed van Christus in de RK kerk		
Fries	de horizontale band met schilder- of beeldhouwwerk aan de bovenzijde van een gevel.		
Fronton	driehoekige lijst, naar voorbeeld van de klassieke oudheid en ter bekroning van een gevel.		

Lichtbeuk	bovenste deel van een middenschip waarin zich de vensters bevinden.	Sacristie	kerkvertrek, meestal naast het koor, waar het altaargerei bewaard wordt en de priester zich gereed maakt.
Liturgie	het geheel van de voorgeschreven gebeden en handelingen e.d. van een eredienst.	Schip	middendeel van de kerk, tussen koor aan de oostzijde en het westwerk, de voorbouwsels aan de westzijde.
Luchtboog	hooggeplaatste uitwendige boogconstructie om de druk van de middenbeuk op te vangen.	Statie	naam van een rk parochie in de tijd dat de rk kerk officieel verboden was.
Neoclassicisme	navolging van de Griekse of Romeinse (bouw)kunst gedurende de tweede helft van de achttiende en de negentiende eeuw.	Steunbeer	plaatselijke verzwareing van een buitenmuur om de druk op te vangend van de gewelven en de kap.
Pijler	vierkant vrijstaand dragend metselwerk, gewoonlijk drager van bogen of gewelven. In de gotiek vaak gebundeld – bundelpijler – om bogen uit verschillende richtingen te dragen.	Straalkapel	één van de kapellen die als een krans om het koor heen liggen.
Pilaster	enigszins uitstekende muurpijler die het hoofdgestel draagt.	Transept	de kruisarmen of het dwarschip van een kerk.
Pinakel	decoratieve beëindiging in de vorm van een torentje van bijvoorbeeld een steunbeer.	Tympaan	het vaak van decoraties voorziene vlak binnen de fronton
Polychromie	veelkleurige beschildering.	Waterspuwer	ver uitstekende mond van een goot, vaak in de vorm van een monster of een dierenkop.
Reliek of relikwie	overblijfsel van het lichaam van heiligen of van zaken die met een heilige in aanraking zijn geweest en waaraan vaak een wonderbaarlijke kracht wordt toegekend.	Westwerk	robuust bouwonderdeel van een kerk, meestal met toren(s). Gelegen op het westen, over de hele breedte van een kerk en de hoofdingang bevattend.
		Zaalkerk	rechthoekige, onverdeelde kerk met altaar in apsis of aan de smalle zijde op het oosten.
		Zuil	vrijstaand, rond (in tegenstelling tot de vierkante pijler) dragend bouwdeel afgedekt met een kapiteel waarop een boog op een gewelf rust.

Bronnen

- E.J Haslinghuis en H. Janse, *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur en bouwhistorie*, Leiden 2001
- Van Dale, groot woordenboek der Nederlandse taal, Utrecht 1984.

ILLUSTRATIEVERANTWOORDING

Foto Heilig Kruiskapel in ijs	pag. 2	M. Lathouwers
Foto Domkerk	pag. 4-5	Jacquelien Vroemen
Keizer Otto III	pag. 6	Psalterium Otto III, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 4453, Fol. 24 rev.
Prent kerkenkruis	pag. 13	Collectie Utrecht
Foto Janskerk	pag. 14-15-16	Arien Heering
Plattegronden	pag. 17	boven: R.E.V. Stuij, C. Vellekoop, <i>Utrecht tussen kerk en staat</i> , Hilversum 1991, pag. 125, afb. 7 onder: idem pag. 132, afbeelding 12
Foto Cunerakerk	pag. 18-19	Landschap Erfgoed Utrecht
	pag. 20	Arien Heering
Plattegrond Cunerakerk	pag. 21	folder Cunerakerk te Rheden van de plaatselijke VVV
Prent kettervervolg op het Neude 1562	pag. 22	Het Utrechts Archief (HUA), historische atlas Q62.1.
Portret Johan van Reede	pag. 28 en 30	HUA cat. nr. 39157
Voorraanzicht en plattegrond	pag. 29	M.D. Ozinga, <i>De Protestansche kerkenbouw in Nederland. Van hervorming tot Franschen tijd</i> , Amsterdam 1929, 52.
Prent NH kerk Renswoude	pag. 30	HUA cat. nr. 200804
Foto's Maria Minor	pag. 32-35	Marjan Kieboom
Dwarsdoorsnede Lutherse kerk	pag. 36	Poots 1986
Prenten Lutherse kerk	pag. 37-38	Van den Tol 1941
Prent Zuster- en Broederplein	pag. 40	J.M. van der Linde, <i>Hernhutters in Nederland</i> , Zeist 1968, 76
Foto's kerk Evangelische Broedergemeente	pag. 41-43	Arien Heering
Foto's en tekeningen Doopsgezinde kerk	pag. 44-47	Vincent de Kievit
Spotprent 'Utrecht en Rome'	pag. 48	Stichting Atlas van Stolk, Rotterdam, nr. 7906
Foto's Sint Petrus Banden	pag. 54-55	Arien Heering
Schilderij	pag. 56	Collectie Utrecht/Ver. Hendrick de Keyser

Penning	pag. 57	Collectie Utrecht/Geld en Bankmuseum
Plattegrond	pag. 57	Harzing 1952
Foto's Petrus en Pauluskerk	pag. 58, 59, 61	Arien Heering
Schilderij	pag. 60	RK Pastorie Soest
Plattegrond	pag. 60	Knaapen 1989
Foto's St Nicolaaskerk	pag. 62-65	Allard Willemse
Foto's gereformeerde kerk	pag. 66-67	Ary�le van Rooij
	pag. 68-69	Peter Bos, gemeente Loenen
Foto's Eyup Sultan moskee Zeist	pag. 70-75	Arien Heering
Foto's Broodhuis	pag. 76-79	Arien Heering
Foto's St. Michaëlkerk	pag. 80-83	Arien Heering
Foto's Thomaskerk	pag. 84-87	Arien Heering
Impressie ULU moskee	pag. 88-89	Ishak �nen
Stedenbouwkundige situatie	pag. 90	Ishak �nen
Impressie	pag. 89 onder	De Architect, juni 2006, pag. 38

COLOFON

UITGAVE

Landschap Erfgoed Utrecht

AUTEURS

Drs. Geert Medema

Studenten Kunstgeschiedenis UU

EINDREDACTIE

Drs. Arien Heering,

Landschap Erfgoed Utrecht

ONTWERP EN LAYOUT

Marjorie Specht

www.ontwerpkantoor.nl

DRUK

Waanders Drukkers Zwolle

isbn nummer 978-90-79695-01-0

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door:

kfHein,fonds

Prins Bernhard Cultuurfonds geeft cultuur de kans

Elise Mathilde

Stichting Algemeen Cultureel Fonds van de GfV
Fentener van Vlissingen Fonds

Leenheren van het Sticht

 provincie Utrecht

NATIONALE
POSTCODE
LOTERIJ

 Universiteit Utrecht